

Παλαιά Διαθήκη. του Νικολάου Π. Βασιλειάδη.

**«ΠΡΟΕΛΑΒΕ ΤΗΝ ΚΑΙΝΗΝ Ή ΠΑΛΑΙΑ. ΟΥ ΚΑΙΝΑ ΤΑ ΚΑΙΝΑ».
(ΙΕΡΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ).**

**Από το συνέδριο που οργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη από την εταιρεία
Ορθοδόξων Σπουδών με θέμα Φαινόμενα Νεοειδωλολατρίας.**

Τον τελευταίο καιρό ορισμένοι, οι οποίοι αγνοούν τα πράγματα γύρω από τα θέματα της πίστεώς μας, παραθεωρούν την Π. Διαθήκη από παρεξήγηση ή σκόπιμα, όπως π.χ. οι νεοειδωλόλατρες, και ρωτούν : «Γιατί η Εκκλησία και μάλιστα η Ορθόδοξος, περιέλαβε την - κατ' αυτούς Εβραϊκήν ή Ιουδαϊκήν Βίβλον στον κανόνα της Αγίας Γραφής και μάλιστα την προέταξε της Καινής, ονομάζοντάς την Π. Διαθήκη;». (Κανόνα ονομάζουμε την συλλογή των επί μέρους θεόπνευστων γραφών [βιβλίων], τα οποία αποτελούν την Αγίαν Γραφήν).

Αλλά η Π. Διαθήκη δεν είναι Ιουδαϊκή Βίβλος, είναι οικουμενική. Ιδιαίτερος από τότε που μετεφράσθη στην Ελληνική, επί Πτολεμαίου του Φιλαδέλφου (285-246 π.χ.) από 72 σοφούς Ιουδαίους γραμματείς και ικανούς γλωσσολόγους, την τότε οικουμενική γλώσσα. Ούτε η Κ. Διαθήκη παραμέρισε την Παλαιάν. Τούτο Δε είναι φανερόν από το γεγονός, ότι κατέχει στο βίο και την λατρεία της Εκκλησίας ιδιάζουσα και εξέχουσα θέση. Για την Εκκλησία τυχόν παραμερισμός της Παλαιάς Διαθήκης θα

συμπαρασύρη αυτόματα και την απόρριψη της Καινής. Διότι Παλαιά και Καινή είναι, κατά τη φράση του Ιερού Χρυσοστόμου, «δύο παιδίσκαι», οι οποίες «δορυφορούν τον ένα Δεσπότην» Χριστό.

1. Όσοι απορρίπτουν αυθαιρέτως την Παλαιά Διαθήκη (ο όρος Παλαιά έχει καθαρά χριστιανική προέλευση, καθιερώθηκε μετά την εμφάνιση της Καινής και κατ' αντιδιαστολή προς την Κ. Διαθήκη), φέρουν μεταξύ άλλων και το επιχείρημα ότι ο Θεός της Π. Διαθήκης διαφέρει δήθεν από τον Θεό της Κ. Διαθήκης. Εκείνος της Παλαιάς, λένουν, είναι αυστηρός και σκληρός τιμωρός, ενώ εκείνος της Καινής είναι Θεός αγάπης, συγγνώμης, ελέους και ευσπλαχνίας. Τέτοια αθεολόγητη τοποθέτηση διατυπώθηκε δυστυχώς και από Ορθόδοξους θεολόγους, από τους οποίους μάλιστα ο ένας και ηγούμενος Ιεράς Μονής!... Όλοι, όμως, αυτοί λησμονούν ότι την Π. Διαθήκη δεν πρέπει να την ερμηνεύουμε φιλολογικά, αλλά θεολογικά, Χριστολογικά με την βοήθεια των θεοσόφων Πατέρων μας, οι οποίοι είναι εις όλα οι απλανείς οδηγοί μας.

2. Πρόκειται σαφώς περί παρανοήσεως, για να μην πούμε περί συκοφαντίας διαβολικής! Την οποίαν άλλωστε διετύπωσαν αιρετικοί του γ' μ.χ. αιώνα, οι οπαδοί του Μάνεντος, και την οποία πιπίζαν οι ναζισταί «Γερμανοί Θεολόγοι» στα χρόνια της ναζιστικής Γερμανίας και σήμερα οι νεοειδωλολάτρες. Πρόκειται περί συκοφαντίας διότι ο δήθεν τιμωρός Θεός της Π. Διαθήκης (για να αναφερθούμε σε μερικά μόνο παραδείγματα) αναζητεί τον πρωτόπλαστο ευθύς μετά την αμαρτία του, τον καλεί μάλιστα με το όνομά του και έτσι, όπως παρατηρούν οι θεοφόροι Πατέρες της Εκκλησίας, τον βοηθά και τον διευκολύνει να ομολογήσει την ενοχή του και να λάβει συγχώρηση. Αυτό το νόημα είχε η ερώτηση του Δημιουργού Θεού «Αδάμ, που εί;».

Ο ίδιος πάλι δήθεν μισαλλόδοξος Θεός αποστέλλει τον προφήτη Ιωνά να κηρύξει μετάνοια στην Νινευή, την πρωτεύουσα των ειδωλολατρών Ασσυρίων, και στη μεγάλη λύπη του Ιωνά και την «μισαλλόδοξη» στάση του, απαντά με χαρακτηριστική αγάπη: «Εγώ ου φείσομαι υπέρ Νινευή της πόλεως της μεγάλης, εν ή κατοικούσι πλείους ή δώδεκα μυριάδες ανθρώπων (...) και κτήνη πολλά;» (Ιωνά δ' 1-11). Εώ η αγάπη του Θεού αγκαλιάζει όχι μόνο τους ανθρώπους αλλά και τα ζώα!

Ο ίδιος επίσης Θεός ορίζει το Σαββατικό και το Ιωβηλαίο έτος. Το Σαββατικό έτος ετηρείτο κάθε έβδομο έτος και η γη έπρεπε να μείνει το έτος εκείνο χέρση. Απαγορευόταν η σπορά, το κλάδεμα και ο τρυγητός.

Τα αυτοφυή γεννήματα έπρεπε να αφήνονται για τους πτωχούς και τους ξένους. Ο Θεός μάλιστα υποσχόταν, ότι κατά το έκτο έτος θα έδινε πλεονασμό παραγωγής, ώστε να αρκέσει αυτή για τις ανάγκες του λαού και κατά το έτος της αγρανάπαυσης. Όμως κατά το ίδιο έτος η φιλανθρωπία του Θεού δεν εξεδηλώνετο μόνο για την γη, αλλά και για τον άνθρωπο. Διότι στο Σαββατικό έτος έπρεπε να χαρίζονται και όλα τα μεταξύ των Ιουδαίων χρέη (Λευϊτ. Κε').

Το Ιωβηλαίο έτος ετηρείτο κάθε πενήντα χρόνια. Ερχόταν μετά το έβδομο Σαββατικό έτος και έτσι κάθε πενήντα χρόνια συνέπιπταν δύο έτη αναπαύσεως. Στο Ιωβηλαίο έτος δίνονταν γενική άφεση χρεών, γινόταν απελευθέρωση των δούλων και η γη που αποκτήθηκε εν τω μεταξύ, επιστρέφονταν στην αρχική οικογένεια, στην οποία άνηκε, διότι η γη δεν επιτρέπονταν να πουληθεί για πάντα. Η πώληση ήταν ουσιαστικά εκμίσθωση μέχρι το Ιωβηλαίο έτος (Λευϊτ. κε'). Περιοριζόμαστε μόνο σ' αυτά τα παραδείγματα, για να μην γίνει η παράθεση κουραστική. (2).

Αλλά και όταν ο Θεός παρουσιάζεται στην Παλαιά Διαθήκη ως Τιμωρός, και πάλι δεν παύει από του να είναι Θεός αγάπης και οικτιρμών. Τιμωρεί ίσως σκληρά, διότι έχει να κάνει με λαό αποστάτη, αγνώμονα, «σκληροτράχηλον και απερίτμητον τη καρδία» (Πραξ. ζ' 51), όπως τον αποκάλεσε ο Ιουδαίος πρωτομάρτυς της Εκκλησίας του Χριστού αρχιδιάκονος Στέφανος. Απόδειξη ότι ο Θεός ονομάζει τον Ισραηλιτικό λαό σταθερά « λαόν» του και την αμαρτωλή Ιερουσαλήμ «θυγατέρα του». Ενώ δε απειλεί καταστροφή, αφήνει και πάλι ελπίδες καταλλαγής και αποκαταστάσεως. Τέτοιος είναι σταθερά ο λόγος των προφητών (3).

Όσον αφορά τον ισχυρισμό ότι η Παλαιά Διαθήκη περιέχει ιστορίες, των οποίων το περιεχόμενο δεν είναι αποδεκτό μέσα στα πλαίσια του δικού μας πολιτισμού, η απάντηση είναι απλή. Αφ' ενός μεν δεν είναι δυνατόν να κρίνουμε με τα μέτρα του 21ου αιώνας, ο οποίος έχει διαμορφωθεί πολιτιστικά υπό την επίδραση της διδασκαλίας του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού, ιστορικά συμβάντα που έλαβαν χώρα κατά τους προϊστορικούς χρόνους ή πριν από τον 10ο αιώνα π.χ. αιώνα. Αφ' ετέρου δε πρέπει να βλέπουμε, να εξετάζουμε και κρίνουμε τα γεγονότα αυτά μέσα στα πλαίσια της νομοθεσίας που ίσχυε τότε στους γύρω πολιτισμούς και λαούς. Η αντιπαραβολή αυτή μας οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα ότι ο νόμος της Π. Διαθήκης ήταν πράγματι ασυγκρίτως ανώτερος εκείνου άλλων όμορων λαών.

Αλλ' υπάρχει και τρίτο σημείο, που πρέπει να προσεχθεί: Το ότι η Π. Διαθήκη δεν αποκρύπτει καθόλου τα ελαττώματα και τις αδυναμίες των προσώπων που ιστορεί, και πάντως ουδέποτε τα προβάλλει προς μίμησιν. Απ' εναντίας τα καταδικάζει με τρόπο σαφή και απερίφραστο. Τούτο δε αποτελεί ένα επιπλέον στοιχείο αξιοπιστίας και βεβαιώνει ότι η Π. Διαθήκη δεν περιέχει μύθους. Πέραν τούτου διδάσκει ότι ο Πάνσοφος και πανοικτίρμονας Θεός δεν ενεργεί το άγιο και σωτήριο θέλημά Του πάντοτε με άγιους και κατά πάντα δίκαιους, αλλά και με πρόσωπα που είχαν αδυναμίες με μας τους σύγχρονους αμαρτωλούς.

3. Και στις δύο διαθήκες, τόσο στην παλαιά όσο και στην Καινή, εργάζεται και ενεργεί ο ίδιος Θεός. Στην Π. Διαθήκη υπάρχει και πνέει, όσο και αν φαίνεται παράξενο, το πνεύμα της Καινής Διαθήκης.

Γι' αυτό και ο ιερός Χρυσόστομος, ελέγχοντας την απιστία των Ιουδαίων σ' όσα γράφει η Κ. Διαθήκη, τονίζει ότι και στην Παλαιά και στην Καινή υπάρχει το ίδιο «πνεύμα». Ο δε Ιουδαίος που απιστεί στην Καινή, απιστεί ουσιαστικά και στην Παλαιά. Και συμπεραίνει ο ιερός Πατήρ: « Ὡστε ο μεν Ιουδαίος αμφότερων εκπέπτωκεν, ημείς δε αμφοτέρων εχόμεθα (κρατούμε και τις δύο Διαθήκες), εν γαρ αμφοτέροις το πνεύμα»(4).

Το ότι στην Παλαιά διαθήκη είναι διάχυτο το πνεύμα της Καινής πιστοποιείται και από το γεγονός οι Προφήτες μιλούν σχεδόν πάντοτε περί της μετά Χριστόν επικρατήσεως της Χάριτος και της νέας εν Χριστώ ζωής. Στα αναγνώσματα π.χ. της Π. Διαθήκης κατά την εορτή των Θεοφανείων ακούμε για την παλιγγενεσία, δηλαδή για την αναζώωση, αναγέννηση και ανακαίνιση της κτίσεως και της ζωής. Ακούμε για την συμφιλίωση του Θεού με τον Άνθρωπο και του ανθρώπου με την κτίση. «Δεύτε διαλεχθώμεν, λέγει Κύριος» με το στόμα του Ησαΐου (Ης. Α' 18).

Επίσης οι Προφήτες που περιγράφουν την επιστροφή του Ισραήλ από την Βαβυλώνιο αιχμαλωσία, μας ανάγουν στην νέα βασιλεία, δηλαδή στην Εκκλησία, στην αιωνιότητα. Η θαυμάσια προφητεία του Ιεζεκιήλ, που ακούμε την Μ. Παρασκευή το βράδυ, η οποία μιλάει για το θαύμα της αναζωογόνησης των νεκρών οστών και την αποκατάσταση του Ισραήλ (Ιεζ. Λζ' 1-14), μας ανάγει στην νέα ζωή και τελικά στη γενική εξανάσταση των νεκρών.

4. Αυτά μας βεβαιώνουν ότι Παλαιά και νέα Διαθήκη αποτελούν ενιαίο σύνολο, και ότι η μία γίνεται κατανοητή διά της άλλης. Ενώ

παράλληλα και οι δυο δείχνουν τον Τριαδικό Θεό. Συγγραφέας και των δυο Διαθηκών, Παλαιάς και Καινής, είναι ο ίδιος ο Θεός. Αυτός εμπνέει, φωτίζει, κατευθύνει τους συγγραφείς των βιβλίων της Αγίας Γραφής. Ο ίδιος Θεός λαλεί στις σελίδες και των δύο.

Είναι πολύ χαρακτηριστικά και άξια ιδιαίτερας προσοχής όσα λέγει ο ιερός Χρυσόστομος. Αναφερόμενος στις προφητείες της Π. Διαθήκης, τις σχετικές με την γέννηση του Ιησού Χριστού και την εξάπλωση της βασιλείας του σε όλη την οικουμένη, κάνει το ακόλουθο σπουδαίο σχόλιο: « Προέλαβε την Καινήν η Παλαιά, και ηρμήνευσεν την Παλιάν η Καινή. Και πολλάκις είπον, ότι δύο Διαθήκαι, και δύο παιδισκαι, και δύο αδελφαί, τον έναν Δεσπότη δορυφορούσι. Κύριος παρά προφήταις καταγγέλλεται. Χριστός εν Καινή κηρύσσεται. Ου καινά τα καινά, προέλαβε γαρ τα παλαιά, ουκ εσβέσθη τα παλαιά, ηρμηνεύθη γαρ εν τη Καινή».

Για την στενώτατη σχέση των δύο διαθηκών ο ιερός Αυγουστίνος είπε τον ακόλουθο αληθινό λόγο: «*Novum Testamentum in Vetere Testamento latet; Vetus Testamentum in Novo Testamento patet*». Δηλαδή: «Η Καινή Διαθήκη λανθάνει (υπάρχει ως απαρατήρητη) στην Παλαιά. Η δε Παλαιά γίνεται ολοφάνερη δια της Καινής».

5. Πέραν αυτών ο εμφανιζόμενος στην Π. Διαθήκη ως «Άγγελος Κυρίου» είναι ο Ιησούς Χριστός, ο Υιός και Λόγος του Θεού. Ο Ησαΐας τον ονομάζει «μεγάλης βουλής άγγελον» (Ης. Θ' 6). Ο Μαλαχίας τον ονομάζει «άγγελον της Διαθήκης» (μαλ. Γ' 1). Τον αποκαλούν «Άγγελον», διότι όπως γράφει ο ερμηνευτής Θεοδώρητος Κύρου «την πατρικήν ημίν ανήγγειλεν βουλήν, κατά την αυτού φωήν» (6). Εμφανίσεις «Αγγέλου Κυρίου» ή «Αγγέλου του Θεού» έχουμε και στο Γεν. κβ' 11,12, Γεν. λα' 11, Εξ. Γ' 2, Ιησούς του Ναυή ε' 13-15, Κριτ. Β' 1-5. Εξάλλου ο Χριστός, τον οποίον οι Εβραίοι επερίμεναν ως Μεσσίαν, προτυπούνται στα πρόσωπα του Ισαάκ, του παγκάλου Ιωσήφ, του Δαβίδ, και πολλών άλλων. Η υπερφυσική Γέννησή Του προτυπείται στη θαυμαστή διάσωση των τριών Παίδων από την κάμινο της Βαβυλώνας. Σταύρωσή Του με το χάλκινο φίδι που ύψωσε ο Μωϋσής στην έρημο. Η τριήμερος Ανάστασή Του με την διάσωση του Ιωνά μετά από τρεις μέρες στην κοιλιά του κήτους κ.λ.π.(7).

Οι «Γραφές» λοιπόν, δηλαδή ο νόμος και οι Προφήτες, κατά τον λόγο του Κυρίου, μαρτυρούν περί Αυτού (Ιωάν. Ε' 39).

Και αυτή ακόμη η Αγία Τριάς, η οποία αποκαλύπτεται στην Καινή Διαθήκη, δεν λείπει έστων και συνεσκιασμένα, από την Π. Διαθήκη. Την συναντούμε στην δημιουργία του ανθρώπου, όπου ακούομεν από την Γένεσιν. «Και είπεν ο Θεός» σε ενικό. Και ευθύς αμέσως η απόφαση εξαγγέλεται σε πληθυντικό: « Ποιήσωμεν άνθρωπον κατ' εικόναν ημετέραν και καθ' ομοίωσιν» (Γεν. α' 26). Παρομοίως στην απόφαση της συγχύσεως των γλωσσών των εγωϊστών και ανταρτών ανθρώπων στον πύργο της Βαβέλ, η οποία εξαγγέλεται πάλι από τον Θεό σε πληθυντικό αριθμό, με το «δεύτε και καταβάντες συγχέωμεν αυτών εκεί την γλώσσαν» (Γεν. ια' 7). Επίσης στην φιλοξενία του Αβραάμ, ο οποίος φιλοξενεί τον Θεό, ο Οποίος εμφανίζεται Τριαδικός στα πρόσωπα των τριών αγγέλων (Γεν.ιη').

Είναι λοιπόν ολοφάνερο ότι η Π. Διαθήκη προπαρασκεύασε τον Ισραήλ για την εν Χριστώ σωτηρία. Η Π. Διαθήκη ήταν μια αποκάλυψη, την οποία ο φιλόανθρωπος Θεός έκανε «πολυμερώς και πολυτρόπως» (πολλές φορές και με πολλούς τρόπους) στον παλαιότερο χρόνο με το να μιλήσει στους προγόνους του Ισραήλ δια μέσου των Προφητών, πριν μιλήσει σε μας τους ανθρώπους της Κ. Διαθήκης, όταν πια πήρε τέλος η Παλαιά δια μέσου του Υιού Του (Εβρ. Α' 11).

6. Ίσως αντιλέξει κανείς « Συμφωνούμε, όμως με την έλευση του Κυρίου και τη θεία διδασκαλία του έλαμψε πλήρως το φως της θείας αποκαλύψεως, επομένως δεν έχουμε πια ανάγκη των σκιών και των τύπων της Π. Διαθήκης».

Και όμως έχουμε. Εν πρώτοις πρέπει να τονισθεί ότι η ιστορία της σωτηρίας μας δεν αρχίζει με τη Γέννηση του Σωτήρος Χριστού και την θεία Ενσάρκωσή Του. Ουσιαστικά η σωτηρία μας, που ήταν στο πάνσοφο και φιλόανθρωπο σχέδιο της προαιώνιας βουλής του Τριαδικού Θεού, αρχίζει να υλοποιείται με το πρωτευαγγέλιο, που ακούστηκε στον Παράδεισο από τον Άγιον Θεόν όταν τιμωρούσε τον όφιν, ο οποίος παρέσυρε τους πρωτόπλαστους στην παράβαση της θείας εντολής. Είπε ο Θεός στον όφι μεταξύ άλλων: Ο απόγονος της γυναίκας (δηλαδή ο Ιησούς Χριστός, που θα γεννηθεί από την Παρθένο Μαρία) θα σου καταπατήσει, θα σου συντρίψει την κεφαλή, θα σε αφανίση ολοσχερώς, και συ, ο διάβολος, θα του δαγκώσεις μόνο την «πτέρναν», δηλαδή απλώς θα τον μωλωπίσης, προσβάλλοντας την ανθρώπινη φύση του (Γεν. γ. 15). Το δε μυστήριο της σωτηρίας μας ενεργοποιείται πια με την γέννηση του Χριστού και ολοκληρώνεται εν Χριστώ. Όλη η ιστορία που

προηγήθηκε, και που περικλείεται στην Παλαιά Διαθήκη, ήταν προετοιμασία γι' αυτήν την σωτηρία. Πως μπορούμε λοιπόν να τη διαγράψουμε ή να την αγνοήσουμε;

Εξάλλου ο νόμος του Ευαγγελίου δεν κατήργησε τον νόμο της παλαιάς οικονομίας. Ο Κύριος είπε καθαρά: «ουκ ήλθον καταλύσαι, τον νόμον ήτους προφήτας, ουκ ήλθον καταλύσαι, αλλά πληρώσαι» (Ματθ. Ε' 17). Δεν ήλθα να καταλύσω τον ηθικό νόμο του Μωϋσή ή την ηθική διδασκαλία των προφητών. Ήρθα να τα συμπληρώσω και να τα παραδώσω τέλεια. Έτσι ο νόμος του Ευαγγελίου δέχθηκε, κατά κάποιο τρόπο, μέσα του νόμο της Παλαιάς Διαθήκης και του έδωσε όλη την δροσιά και την ζωντάνια του. Τον συνεπλήρωσε με το νέο πνεύμα του, τον σφράγισε με την λυτρωτική του αλήθεια και τον ετοποθέτησε στη λειτουργία της νέα σωτήριας οικονομίας, όπου έπνεε, σ' όλη την αποκαλυπτική του φανέρωση, το Πνεύμα του Θεού.

7. Το ότι αυτό συνέβη, μαρτυρεί και το πλήθος προτυπώσεων γεγονότων που έχουν πραγματοποιηθεί στο πρόσωπο του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού. Όπως η προτύπωση της συλλήψεως του Κυρίου «εκ Πνεύματος Αγίου και Μαρίας της Παρθένου» με το ποκάρι του Γεδεών, το οποίον είχε υγρανθεί ενώ γύρω υπήρχε ξηρασία (Κριτ. Στ' 36-40). Ή η προτύπωση του σωτηρίου Πάθους του Κυρίου δια του σταυρού, το οποίον προεικόνιζε η ύψωση του χάλκινου όφεως εκ μέρους του Μωϋσή στην έρημο, προκειμένου να σωθούν οι Ισραηλίτες από το δηλητήριο των φιδιών που τους δάγκωσαν (Αριθ. Κα' 8,9). Κ.λ.π.

Αλλά και ο ίδιος ο Κύριος αναφέρεται στην Π. Διαθήκη, την οποία χαρακτηρίζει Γραφήν (Γραφάς) θεόπνευστον. Αναφέρεται σ' αυτήν:

Α) Για να βεβαιώση την θείαν αποστολήν : «Λέγει αυτοίς (= στους Φαρισαίους). Πως ουν Δαυίδ εν Πνεύματι Κύριον αυτόν καλεί λέγων, Είπεν ο Κύριος τω Κυρίω μου, κάθου εκ δεξιών μου έως αν θω τους εχθρούς σου υποπόδιον των ποδών σου:» (Ματθ. Κβ' 44, Ψαλμ. Ρθ' 1).

Στους Ιουδαίους είπε πάλι: «Ερευνάτε τας Γραφάς (...) και εκείναι εισί αι μαρτυρούσαι περί εμού» (Ιωάν. Ε' 39).

Στη συναγωγή της Ναζαρέτ είπε στους Ιουδαίους: «σήμερον πεπλήρωτε η γραφή αύτη εν τοις ωσιν υμών (...) Πνεύμα Κυρίου επ' εμέ, ου είνεκεν έχρισέ με, ευαγγελίσασθαι πτωχοίς απέσταλκέ με...» (Λουκ. Δ' 18,21).

Με τους δύο μαθητές που επορεύοντο εις εις Εμμαούς άνοιξε διάλογο, στον οποίο «αρξάμενος από Μωϋσέως και από πάντων των προφητών διηρμήνευεν αυτοίς εν πάσαις ταις γραφαίς τα περί εαυτού» (Λουκ. Κδ' 27).

Β) Για να υποστηρίξει την διδασκαλία του. Έτσι στην επί του όρους ομολία είπε στους ακροατές του: « Ηκούσατε ότι ερρέθη τοις αρχαίοις (ότι ελέχθη από τον Θεό στους αρχαίους), ου φονεύσεις (...) εγώ δε λέγω υμίν...» Ματθ. Ε,21).

Γ) Για να αντικρούσει και αποστομώσει τον διάβολο, ο οποίος τον επείραξε στην έρημο. Στις τρεις προτάσεις προσφορές του διαβόλου ο Κύριος προτάσσοντας το «γέγραπται» αντέταξε τρία χωρία από το Δευτερονόμιο, δηλ. την Π. Διαθήκη (βλ. Ματθ. Δ 1-11, Λουκ. Δ' 1-13).

Αλλά και οι Άγιο Απόστολοι αναφέρονται στη Π. Διαθήκη. Ο Απόστολος Πέτρος π.χ. υπενθυμίζει την απείθεια των ανθρώπων και την μακροθυμία του Θεού κατά τις ημέρες του Νώε (Α' Πετρ. Γ'20), επίσης την τιμωρία των Σοδόμων και Γομόρρας (β' Πέτρ. Β' 6). Παρόμοια αναφορά στα Σόδομα κάνει και ο Απόστολος Ιούδας (Ιουδ. 7). Επίσης οι γενεαλογικοί κατάλογοι των κατά Ματθαίον (Ματθ. Α' 1-17) και κατά Λουκάν (Λουκ. Γ' 23-38) ευαγγελίων είναι μια θαυμάσια αναφορά σε πρόσωπα και γεγονότα της Π. Διαθήκης.

Εκεί όμως που η επίδραση της Π. Διαθήκης είναι κατ' εξοχήν μεγάλη είναι ο Απόστολος Παύλος. Όποιος δεν γνωρίζει το πνεύμα της Π. Διαθήκης, και μάλιστα της μεταφράσεως των Ο', δεν μπορεί να κατάνοήσει τον Απόστολο Πάυλο, παρατηρεί ο αείμνηστος καθηγητής Παν. Ι. Μπρατσιώτης(8).

Τούτο είναι ιδιαίτερα εμφανές στην προς Εβραίους Επιστολή. Η επιστολή αυτή, από τα σοβαρότατα συγγράμματα της Κ. Διαθήκης, είναι, αν όχι ακατανόητη, τουλάχιστον πολύ δυσνόητη, σ' όποιον δεν έχει μελετήσει την Π. Διαθήκη.

8. Όμως η Π. Διαθήκη επέδρασε, συνεχίζει δε να επιδρά, και σ' όλο τον βίο της Εκκλησίας του Χριστού: στη Θεολογία, στη λατρεία, στους Εκκλησιαστικούς Πατέρες και συγγραφείς Δύσεως και Ανατολής, στην υμνογραφία (λατινική και ελληνική), στο λαό.

Οι Αποστολικοί Πατέρες, οι Απολογητές, οι Εκκλησιαστικοί Συγγραφείς των τριών πρώτων αιώνων αναφέρονται στα βιβλία της Π. Διαθήκης

με τις λέξεις «θείαι γραφαί», «καθώς γέγραπται», «φησίν η Γραφή». Ενώ στα παλαιο-Χριστιανικά μνημεία (τοιχογραφίες κατακομβών και άλλα παρόμοια αντικείμενα) έχουμε εικόνες από το περιεχόμενο της Π. Διαθήκης

Επιπλέον είναι γνωστό ότι στις συνάξεις της πρώτης Εκκλησίας ανεγινώσκετο η Π. Διαθήκη. Άλλωστε δεν είχε ακόμα καταρτισθεί ο Κανών της Καινής.

Η επίδραση δε της Π. Διαθήκης υπήρξε σημαντικότερη και σ' όλη την εν συνεχεία διαμόρφωση της θείας λατρείας και της υμνογραφίας της Εκκλησίας μας.

Στον Όρθρο, για να κάνουμε κάποιες αναφορές, δεσπόζει το στοιχείο από το ψαλτήριο. Στον Εσπερινό πάλι έχουμε δαψιλή χρήση Ψαλτηρίου και αναγνωσμάτων από την Π. Διαθήκη. Στο Μικρό κα Μέγα Απόδειπνο το ίδιο. Επίσης ο Μεγάλος Κανών του αγίου Ανδρέου Κρήτης είναι αδύνατο να κατανοηθεί αν δεν γνωρίζει κανείς και το πνεύμα της Π. Διαθήκης. Αλλά και ο Ακάθιστος Υμνος έχει πλήθος αναφορές σε εικόνες και γεγονότα και προτυπώσεις της Π. Διαθήκης.

Γενικώς σε όλη τη Μ. Τεσσαρακοστή η χρήση βιβλίων της Π. Διαθήκης είναι πυκνή. Η λειτουργία των Προηγιασμένων αρχίζει με την ανάγνωση του 18ου καθίσματος, και περιλαμβάνει 15 Ψαλμούς, ενώ η ψαλμωδία αρχίζει με τον Ψαλμό « Κύριε εκέκραξα». Τα αναγνώσματα δεν είναι πάντοτε από την Π. Διαθήκη. Στην Ορθόδοξο Εκκλησία το Τυπικό ορίζει όπως το Ψαλτήριο αναγιγνώσκεται ολόκληρο σε μια εβδομάδα. Την Μ. Τεσσαρακοστή να διαβάζεται δύο φορές σε μια εβδομάδα. Από δε την Κυριακή των Βαΐων να διαβάζεται μια φορά ολόκληρο μέχρι την Μ. Τετάρτη.

Εξ' άλλου κατά την περίοδο της Μ. Τεσσαρακοστής αναγιγνώσκεται το μεγαλύτερο μέρος των βιβλίων της Γένεσις, Παροιμίες και Ησαΐας, τμήματα από τον Ιώβ, το δε Μέγα Σάββατο ολόκληρο το βιβλίο του Ιωνά και μεγάλο μέρος από τον Δανιήλ. Αφήνουμε τα πολλά αναγνώσματα της Π. Διαθήκης κατά τη Μ. Εβδομάδα και ιδιαίτερα κατά την Μ. Παρασκευή και το Μ. Σάββατο. Επίσης κατά την τάξη, που επεκρέτησε σχεδόν από τον Γ' μ.Χ. αιώνα, ψάλλονται κατά την λειτουργία του Μ. Σαββάτου η 8η ωδή των Τριών Παίδων μα ακριστίχιο: «Τον Κύριον υμνείτε, και υπερυψούτε εις πάντας τους αιώνας». Στην ίδια επίσης ακολουθία ψάλλεται και ο 81ος Ψαλμός, που αρχίζει με το: «Ο Θεός έστη εν συναγωγή θεών, εν μέσω δε θεούς διακρινεί», ψάλλει δε ολόκληρος με επωδό τον

τελευταίο το στίχο: «Ανάστα ο Θεός κρίνων την γην, ότι συ κατακληρονομήσεις εν πάσι τοις έθνεσιν».

Επίσης στην Θεία Λειτουργία δεν λείπει το αγιογραφικό στοιχείο από την Π. Διαθήκη. Στα αντίφωνα με τα εφύμνια «Ταις Πρεσβείαις της Θεοτόκου», «Σώσον ημάς, Υιέ Θεού», όπως επίσης και προ του Αποστολικού αναγνώσματος προτάσσονται ψαλμικοί στίχοι. Ψαλμικός στίχος είναι και το εισοδικό «Δεύτε προσκυνήσωμεν...», ή όποιο άλλο Εισοδικό, το Κοινωνικόν «Αινείται τον Κύριον» ή όποιο άλλο. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η Θεία Λειτουργία, στην οποία περιλαμβάνεται και ο Αγγελικός ύμνος «Άγιος, Άγιος, Άγιος Κύριος Σαβαώθ», τον οποίον άκουσε ο προφήτης Ησαΐας και τον αναφέρει στο βιβλίο του, κατακλείεται με τον δοξολογητικό ύμνο του πολύαθλου Ιώβ: «Είη το όνομα Κυρίου ευλογημένον...». Δηλαδή έναν ύμνο προς τον Θεόν, που ακούστηκε γύρω στο 1800 π.Χ.

Επίσης στη Θεία Λειτουργία του Μεγάλου Βασιλείου η ευχή της προσκομιδής (μετά την μεγάλη είσοδο) λέει: «Κύριε ο Θεός ημών ρίψε βλέμμα καταδεκτικό σε μας τους πιστούς και ίδε με ευμένεια τη λατρεία μας αυτή και δέξου με ευαρέστηση, όπως εδέχθηκες τα δώρα του Άβελ, τις θυσίες του Νώε, τις ολοκαρπώσεις του Αβραάμ, του Μωϋσή και του Ααρών τις ιερατικές προσφορές, του Σαμουήλ τις ειρηνικές θυσίες. Όπως δέχθηκες με ευαρέστηση από τους Αποστόλους την αληθινή αυτή λατρεία, έτσι, Κύριε, δια της προς ημάς τους αμαρτωλούς εκδηλουμένης αγαθότητας Σου καταδέξου και από τα χέρια ημών των αμαρτωλών τα δώρα αυτά...». Είναι και εδώ ολοφάνερη η χρήση της Π. Διαθήκης και οι θυσίες τους προσφέρθηκαν στον Θεόν την περίοδο των προ Χριστού χρόνων.

9. Χρειάζεται όμως μια απαραίτητη διευκρίνιση, προς άρση πάσης τυχόν παρανοήσεως. Στα ζητήματα πίστεως και ηθικής γνωρίζουμε ότι η τέλεια αποκάλυψη μας έχει δοθεί «εν Χριστώ». Επομένως, ως προς αυτά, η χρήση της Π. Διαθήκης πρέπει να γίνεται πάντοτε σε συνδυασμό με τη Καινή και υπό το φως της Καινής Διαθήκης. Διότι η Καινή Διαθήκη είναι το πλήρωμα της Π. Διαθήκης και το κέντρο από το οποίο πρέπει να μελετάται.

Σε ζητήματα πίστεως και ηθικής πρέπει να επικαλούμεθα το φως της αποκαλύψεως της Π. Διαθήκης, χωρίς όμως να παραπέμπουμε αδιακρίτως στα σχετικά χωρία της και να τα συσχετίζουμε αδιακρίτως προς τα παράλληλα χωρία της Κ. Διαθήκης. Διαφορετικά οδηγούμεθα σε παρερμηνείες και σε νόθευση του πνεύματος της χριστιανικής διδα-

σκαλίας. Εκτός αυτού πρέπει να μη λησμονούμε ότι ο χαρακτήρας που δεσπόζει στην Π. Διαθήκη είναι νομικός, διότι αυτό απαιτούσε το ήθος του δύστροπου ιουδαϊκού λαού και γενικά η ατέλεια του προ Χριστού πεπτωκός άνθρωπου. Όμως ο νομικός αυτός χαρακτήρας, ο οποίος ήταν περιστασιακός και χρησιμοποιήθηκε για καθαρά παιδαγωγικούς λόγους, υπερνικάται από την ηθική του Ευαγγελίου του Χριστού, στην οποία επικρατεί η ελευθερία και η Χάρης.

Πρέπει ακόμη να λεχθεί ότι ο μεν νόμος της Π. Διαθήκης ήταν «παιδαγωγός εις Χριστόν» (Γαλ. Γ' 24), δηλαδή παιδαγωγούσε και παρασκεύαζε τον άνθρωπο στο να ποθήσει και να γνωρίσει τον Χριστό, για να λάβει την δικαίωση από την πίστη προς Αυτόν. Αυτά όμως δεν σημαίνουν αντίθεση μεταξύ Νόμου και Ευαγγελίου. Απλούστατα ο νέος Νόμος, δηλαδή οι εντολές του Χριστού, συμπληρώνουν και ολοκληρώνουν τον παλιό Νόμο και την εν γένει ηθική της Π. Διαθήκης. Άλλωστε, ας μην λησμονούμε ότι ο ηθικός νόμος του Δεκάλογου, που εδόθη στο όρος Σινά, δεν καταργείται από το Ευαγγέλιο, αλλά ισχύει σ' όλο τον χριστιανικό κόσμο ως νόμος θείος, ως προβαθμίδα του Ευαγγελικού νόμου, από τον οποίο συμπληρώνεται. Εν συνδυασμώ Δε με την επί του Όρους Ομιλία του Κυρίου αποτελεί βασικό τμήμα της Κατηχήσεως της Εκκλησίας μας.

10. Τελευταία οι νεοειδωολάτρες ή Ολυμπιστές ή «Εθνικοί Έλληνες» εκτοξεύουν κατά της Π. Διαθήκης την κατηγορία ότι αυτή είναι εχθρική ... προς τον ελληνισμό! Αλλά που το στηρίζουν αυτό; Στην Π. Διαθήκη (κείμενο των Ο') το όνομα Έλληνες χρησιμοποιείτο προς δήλωση κάθε Εθνικού, ένεκα της εξαπλώσεως των ελληνικών φύλων. Το όνομα Έλληνες συναντάται στα χωρία: Ης. Θ' 1 12, Ζαχ. Θ' 13, Ιωήλ δ' 1-16.

Στο Ης. Θ' 1-12 υπό το όνομα «Έλληνες» εννοούνται οι Φιλισταίοι, άλλωστε το Μασοριτικό κείμενο έχει αντί Έλληνες «Φιλιστιείμ» (= Φιλισταίοι). Οι Φιλισταίοι υπήγοντο στην εθνολογική κατηγορία των Ελλήνων και ήταν μάλλον Κρήτες, που αποίκησαν την Παλαιστίνη κατ' άλλους μεν το 1800-1500 π.Χ., κατ' άλλους στις αρχές του 12ου αιώνα π.Χ. Οι Φιλισταίοι είχαν επιτεθεί πολλές φορές κατά του Ιούδα, του νότιου βασιλείου (βλ. Β' Βας. Η' 1, Γ' Βας. Ιε' 27). Η Π. Διαθήκη τους ονομάζει αλλόφυλους. Οι Φιλισταίοι ήταν συνήθως σύμμαχοι των Εβραίων του βασιλείου του Ισραήλ- του βόρειου βασιλείου κατά των Ιουδαίων του νότιου βασιλείου.

Η προφητεία του Ζαχ. Θ' 13, όπου στην μετάφραση των Ο' αναφέρονται οι Έλληνες (άλλη μετάφραση τους αναφέρει ως Ιωυάν = Ίωνες), εξεπληρώθει όταν οι Ιουδαίοι επαναστάτησαν κατά του Αντιόχου Δ' του Επιφανούς (βλ. Δαν. Ια' 32), διότι ο Αντίοχος Δ' είχε συλήσει και βεβηλώσει τον ναό των Ιεροσολύμων, υπέβαλε σε βασανιστήρια τους πιστούς του Μωσαϊκού νόμου, φόνευσε χιλιάδες Ιουδαίους και έσυρε δούλους πολύ περισσότερους. Ο Θεός Δε ελευθέρωσε τους Ιουδαίους με την επανάσταση των Μακκαβαίων.

Στον Ιωήλ δ' 1-6 οι (κατά τους Ο') Έλληνες (σε άλλη μετάφραση ονομάζονται Ιωυάν= Ίωνες) αγοράζουν από τους Τύριους και τους Σιδώνιους Ιουδαίους αιχμαλώτους. Και ο Θεός λέγει ότι θα τιμωρήσει τους Τύριους και τους Σιδώνιους για την ενέργειά τους αυτή.

Για την όλη πολιτεία του Αντιόχου Δ' του επιφανούς έναντι των Ιουδαίων, μια πολιτεία άντικρυς αντίθετη προς την ανεξίθρησκη στάση του Μ. Αλεξάνδρου, ο οποίος δεν εβίασε κανένα λαό ώστε να τον εξελληνίσει αναγκαστικά και ο οποίος ετίμησε τον Ιουδαίο Αρχιερέα κ.λ.π., δεν νομίζουμε ότι μπορεί να υπερηφανεύεται το βασίλειο των Σελευκιδών. Η στάση του Αντιόχου Δ' ήταν διαφορετική και από τη στάση του Πτολεμαίου Β' του Φιλαδέλφου (285-247 π.Χ.), βασιλιά του βασιλείου των Πτολεμαίων, διαδόχων και αυτών του Μ. Αλεξάνδρου, με τις φροντίδες του οποίου έγινε από Ιουδαίους ελληνιστές και όχι από Έλληνες η μετάφραση των βιβλίων της Π. Διαθήκης από τα Εβραϊκά στα Ελληνικά, η γνωστή μετάφραση των εβδομήκοντα (Ο'), που αναφέραμε ήδη ανωτέρω.

Ως εκ περισσού σημειώνουμε ότι οι 600 άνδρες της ανακτορικής φρουράς του βασιλιά Δαυίδ καταγόταν από την Γαιθ της Φιλισταίας και ήταν Φιλισταίοι. Το Μασοριτικό κείμενο τους ονομάζει Kerethi και Pelcthi. Οι Ο' μεταφράζουν ή μεταγράφουν Χερεθαίοι και Φελεθαίοι, που μπορούν να αποδοθούν ως Κρήτες και Φιλισταίοι. Όλοι αυτοί ήταν βέβαια μισθοφόροι, αρχηγός Δε ήταν ο Ισραηλίτης Βαναίας.

Στις μέρες του Σαμψών οι Φιλισταίοι ήταν εχθροί του Ισραήλ. Σε μια εκστρατεία κατά του Ισραήλ είχαν αιχμαλωτίσει και την Κιβωτό της Διαθήκης. Αρχαία πρωτεύουσα των Φιλισταίων ήταν η Γάζα.

Κατά τινάς ο τύπος Πελασγός έχει συγγένεια με το Πελεσέθ, από όπου και Φιλιστιείμ / Φιλισταίος, από τους οποίους πήρε το όνομα η Παλαιστίνη (Φιλισταία / Φιλιστιείμ).

Που βρίσκεται λοιπόν η εχθρότητα στην Π. Διαθήκη κατά των Ελλήνων; Το ότι ο Θεός προαναγγέλει δια των προφητών την τιμωρία

διαφόρων εθνών και λαών λόγω της αλαζονικής συμπεριφοράς τους, όπως π.Χ. στον προφήτη Αμώς κεφ. α' και β' , αυτό δεν σημαίνει ότι χαρίζεται στον Ισραήλ, τον οποίο τιμώρησε επανειλημμένα και σκληρότερα από τα άλλα έθνη λόγω της αποστασίας του, της ειδωλολατρίας του και των πολλών του αμαρτιών. Ας τονισθεί Δε επί τη ευκαιρία τούτο. Επειδή οι Ισραηλίτες νόμιζαν ότι είχαν ιδιαίτερα προνόμια από τον Θεό, ο προφήτης Αμώς δεν δυσκολεύθηκε καθόλου να τους τα αρνηθεί (βλ. Αμώς θ' 7). Είχαν μεν το προνόμιο της εκλογής, αλλά αυτό τους δημιουργούσε βαρύτερες ευθύνες και υποχρεώσεις έναντι του Θεού, του ευεργέτη τους. Και επειδή ακριβώς ζούσαν στην αμαρτία, γι' αυτό επρόκειτο να τιμωρηθούν αυστηρότερα. «Διά τούτο», τους είπε ο Κύριος, «εκδικήσω εφ' υμάς πάσας τας αμαρτίας υμών» (Αμώς γ'2). Όλα αυτά, διότι ο Θεός ενεργεί πάντοτε με δικαιοσύνη και αγάπη, κατευθύνοντας πάντοτε την Ιστορία του κόσμου και του ανθρώπου προς ένα άγιο τέλος και ιερό σκοπό, την σωτηρία του κόσμου και του ανθρώπου. Για την στάση της Κ. Διαθήκης έναντι των Ελλήνων και πόσο ο Θεός τίμησε το έθνος μας δεν είναι του παρόντος ν' αναφερθούμε. Άλλωστε είναι σε όλους γνωστό.

11. Ύστερα απ' όσα αναφέραμε έγινε, νομίζουμε, σαφές ότι η Π. Διαθήκη αποτελεί «αναπαλλοτρίωτον κτήμα» της Εκκλησίας του Χριστού και δεν μπορεί να νοηθεί «Χριστιανικός Κανών της Αγίας Γραφής» χωρίς αυτήν (9). Έχουμε επομένως χρέος να την μελετούμε μεθοδικά και με τάξη μέσα σε πνεύμα προσευχής και με διάθεση υπακοής, διότι είναι αψευδής και σωτήριοις λόγος του αληθούς και αιωνίου και πάντοτε φιλανθρώπου Θεού. Ο Παν. Τρεμπέλας, σχολιάζοντας το λόγο του Ευαγγελιστού Λουκά, κατά τον οποίο ο Χριστός «αρξάμενος από Μωϋσέως και από πάντων των προφητών» εξηγούσε στους μαθητές Του, με τους οποίους συμπορευόταν προς Εμμαούς, «εν πάσαις ταις γραφαίς περί εαυτού» (Λουκ. Κδ' 27), παρατηρεί ότι ένα χρυσό νήμα Ευαγγελικής χάριτος εκτείνεται διαμέσου όλης της εσωτερικής διαρθρώσεως της Βίβλου. Όμως κατά την σπουδή και μελέτη της Αγίας Γραφής είναι ωφέλιμο να προχωρούμε μεθοδικά και με τάξη. Διότι το φως στην Π. Διαθήκη ανέτειλε ολίγον κατ' ολίγον, προχωρώντας από το λυκαυγές στην πλήρη μέρα. Ο Θεός μίλησε στους Πατέρες της Π. Διαθήκης περί του Υιού Του, διά Δε του Υιού Του μίλησε ήδη προς εμάς. Μερικοί (παρατηρεί ο Τρεμπέλας) αρχίζουν την μελέτη της Αγίας Γραφής από το τελευταίο βιβλίο, την Αποκάλυψη του Ιωάννη του Θεολόγου. Ο Χριστός

όμως μας δίδαξε ν' αρχίζουμε από τον Μωϋσή και από τις περί Χριστού προφητείες (10).

Ας αποτελέσουν λοιπόν τα όσα γράψαμε μια ακόμη παρόρμηση για την συστηματική μελέτη της Αγίας Γραφής, με προσευχή, με ταπείνωση, με πνεύμα μαθητείας και με τη βοήθεια των αγίων Πατέρων μας, αρχίζοντας από την Γένεση, το πρώτο βιβλίο της Π. Διαθήκης, που είναι το πρώτο βιβλίο του Μωϋσή. Κατά την αγία τακτική του Κυρίου, ο Οποίος «αρξάμενος από Μωϋσέως» δίδαξε τα όσα αφορούσαν στον εαυτό του στους δύο μαθητές Του, με τους οποίους συμπορευόταν προς Εμμαούς.

Κατόπιν αυτών δεν είναι καθόλου απορίας άξιον, ότι η καρδιά των δύο εκείνων προνομιούχων μαθητών ακροατών του Αναστάντος Κυρίου, το απόγευμα της πρώτης Χριστιανικής Κυριακής, ήταν «καιομένη», διότι στα βάθη της έπεσε ο σπόρος του «ζώντος λόγου» του Θεού, όπως αυτός εξερχόταν αυθεντικός από το πανάγιο στόμα του Υιού και Λόγου του Θεού και εξέφραζε την αιώνια αλήθεια του Τριαδικού Θεού, του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Δηλαδή του συγγραφέως όλης της Αγίας Γραφής, Παλαιάς και Καινής, στον Οποίο ανήκει πάσα δόξα, τιμή και προσκύνησις στους αιώνας των αιώνων.

***.

Παραπομπές.

1. Βλ. περισσότερα για τη μετάφραση αυτή εις Νικ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, Αρχαιολογία και Αγία Γραφή, εκδ. «Ο Σωτήρ» 1999, σς 278-280.
2. Για περισσότερα παραδείγματα και για την σωστή κατανόηση και ερμηνεία του χωρίου «οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος» και γιατί ο Θεός διατάσσει την εξολόθρευση των ειδωλολατρών στη γη Χαναάν, βλέπε αναλυτικά εις ΝΙΚ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, Η Π. Διαθήκη στην Ορθόδοξον Εκκλησίαν, απάντηση στους κατηγορούς της, εκδ. «Ο Σωτήρ» Αθήναι 2003, σς. 45-116.
3. Απάντηση στην απορία γιατί ο Θεός εξέλεξε τους απογόνους του Αβραάμ και τους κατέστησε «περιούσιον» λαό του, βλέπε εις ΝΙΚ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, Η Π. Διαθήκη στην Ορθόδοξον Εκκλησίαν, απάντηση στους κατηγορούς της, εκδ. «Ο Σωτήρ», Αθήναι 2003, σς. 107-111.

4. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Εις τον Προφήτην Ιερεμίαν, PG 64, 796b.
5. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ομιλία εις το «Εξήλθε δόγμα παρά Καίσαρος Αυγούστου...», PG 50, 796.
6. ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Ερμηνεία εις τον προφήτην Ησαΐαν, κεφ θ' 6, PG 81,296C.
7. Για το πλήθος των προτυπώσεων του Κυρίου, της Θεοτόκου, της Γεννήσεως, της Σταυρώσεως, της Αναλήψεως και γενικώς του σωτηριώδους έργου του Κυρίου, βλέπε: ΝΙΚ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, Η Π. Διαθήκη στην Ορθόδοξον Εκκλησίαν, απάντηση στους κατηγορούς της, εκδ. «Ο Σωτήρ», Αθήναι 2003, σς. 46,107,147-174, 185, 195, 206, 211, 220, 228, 236, 242, 245.
8. Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ο απόστολος Παύλος και η μετάφραση των Ο' (Ανάτυπον), Αθήναι 1925, σ.216. Πρβλ. επίσης του ιδίου, Εισαγωγή εις την Π. Διαθήκην, εν Αθήναις 1937, σ. 564.
9. Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Εισαγωγή εις την Π. Διαθήκην, εν Αθήναις 1937, σ.4.
10. Π. Ν. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, Υπόμνημα εις το κατά Λουκάν, εκδ. «Ο Σωτήρ», Αθήναι, σ.666, σχόλιο στον στίχο 27 του κδ' κεφαλαίου του κατά Λουκάν (το κείμενο παρατίθεται μεταγλωττισμένο).

Εκ του περιοδικού Θεοδρομία.

Πηγή : <https://impantokratoros.gr>